

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

1.1. Trong đời sống của các cộng đồng cư dân, kinh tế - xã hội là một lĩnh vực hoạt động mang tính thiết yếu, gắn liền với nhu cầu vật chất và sinh hoạt của con người. Ở mỗi giai đoạn, hoạt động kinh tế - xã hội thường có tác động qua lại và ảnh hưởng lẫn nhau. Cùng với quá trình phát triển kinh tế, mục tiêu xây dựng một xã hội dân chủ, công bằng, văn minh cũng được đặt ra. Do vậy, nghiên cứu kinh tế, xã hội của các cộng đồng cư dân từng khu vực cụ thể là một việc làm cần thiết nhằm đem lại những hiểu biết chính xác và toàn diện hơn về lịch sử địa phương cũng như lịch sử dân tộc.

1.2. Lịch sử Việt Nam thời Nguyễn (1802 - 1884) thu hút sự quan tâm nghiên cứu của rất nhiều nhà sử học trong và ngoài nước. Điều này xuất phát từ nhiều lý do, trong đó, sự thiếu thống nhất trong việc nhìn nhận, đánh giá về vương triều Nguyễn, về lịch sử Việt Nam thời kỳ này là một trong những nguyên nhân quan trọng. Tuy nhiên, vấn đề thường được đặt ra trên tầm vĩ mô, trong một cái nhìn toàn cảnh mang tính quốc gia hoặc vùng (Bắc bộ, Bắc Trung bộ, Nam bộ).

Những năm gần đây, trước sự thay đổi nhanh chóng của xã hội, những yếu tố, đặc điểm của địa phương đang từng bước bị nhấn chìm. Việc lựa chọn một địa bàn cụ thể (chẳng hạn một tỉnh như Bình Định, Thừa Thiên - Huế hay một huyện như Đông Sơn [Thanh Hóa], Đức Thọ [Hà Tĩnh]) làm đối tượng nghiên cứu xuất hiện ngày một nhiều. Đây là một yêu cầu cấp thiết cả về mặt khoa học và thực tiễn. Bởi nghiên cứu cái cụ thể có thể làm cho bức tranh lịch sử Việt Nam thời Nguyễn trở nên sinh động hơn, sát với thực tế hơn, để từ đó góp phần làm cho nhận thức chung trở nên sâu sắc và toàn diện hơn.

1.3. Nghệ An là một tỉnh có vị trí chiến lược quan trọng. Vào đầu thời Trung đại, thế kỷ X - XI và XII, Nghệ An đã từng là “phên dậu” của quốc gia Đại Việt. Nghệ An còn nổi tiếng là một vùng đất “địa linh nhân kiệt”, có bề dày lịch sử và truyền thống văn hóa. Trải qua từng thời kỳ lịch sử, chính sách quản lý của các vương triều đối với vùng đất này ít nhiều có sự khác biệt so với những nơi khác. Chính vì vậy, Nghệ An có nhiều nét đặc thù về kinh tế, xã hội so với diện mạo chung của cả nước. Từ thực tế đó, nghiên cứu về kinh tế - xã hội tỉnh Nghệ An và từng địa phương

cụ thể ở khu vực này trong những giai đoạn cụ thể là một việc làm cần thiết, mang ý nghĩa khoa học. Mặc dù vậy, cho đến nay vẫn chưa có một công trình nào đi sâu nghiên cứu về đề tài này.

1.4. Nằm trên mảnh đất “xứ Nghệ”, Nghi Lộc là một trong những huyện đồng bằng ven biển tiêu biểu của tỉnh Nghệ An. Dưới thời Nguyễn, Nghi Lộc được chọn làm nơi đóng “trấn thành”, “tỉnh thành” của Nghệ An. Đây vừa là lý sở của bộ máy chính quyền, vừa là nơi tích trữ binh lương và cũng là nơi đóng quân bảo vệ thành. Bên cạnh đó, Nghi Lộc còn có 2 cửa sông lớn là Cửa Xá (Cửa Lò) và Cửa Hội. Ngay từ rất sớm, hai cửa sông này đã có vị trí quan trọng về quân sự, kinh tế và giao thương buôn bán với bên ngoài. Ngoài ra, Nghi Lộc còn là một trong những vùng đất có truyền thống lịch sử, văn hóa lâu đời của Nghệ An. Nơi đây đã sản sinh ra nhiều nhân tài làm rạng danh cho đất nước. Đó không chỉ là những người đỗ đạt cao, nắm giữ nhiều chức vụ quan trọng dưới các triều đại phong kiến, mà họ còn là những người đạo cao, đức trọng, sống gần gũi, chân thật, giản dị nhưng có chí lớn.

Với lý do trên, Nghi Lộc xứng đáng được các nhà nghiên cứu quan tâm nhằm góp phần phục dựng lại bức tranh kinh tế, xã hội của huyện Nghi Lộc dưới thời Nguyễn. Chính vì thế chúng tôi chọn vấn đề: “*Kinh tế - xã hội huyện Nghi Lộc, tỉnh Nghệ An thời Nguyễn (1802 - 1884)*” làm luận án Tiến sĩ lịch sử.

2. Đối tượng, nhiệm vụ và phạm vi nghiên cứu

2.1. Đối tượng

Đối tượng nghiên cứu của luận án là thực trạng kinh tế - xã hội huyện Nghi Lộc (tỉnh Nghệ An) dưới triều Nguyễn, cụ thể là từ năm 1802 đến năm 1884. Việc trình bày đối tượng nghiên cứu chủ yếu tập trung trong chương 3 (Kết cấu kinh tế huyện Nghi Lộc thời Nguyễn) và chương 4 (Xã hội huyện Nghi Lộc thời Nguyễn). Các lĩnh vực kinh tế, xã hội được phân chia thành từng nội dung cụ thể nhằm đảm bảo tính cụ thể, toàn diện và hệ thống của luận án.

2.2. Nhiệm vụ

Với tính chất là công trình nghiên cứu độc lập về đề tài: “*Kinh tế - xã hội huyện Nghi Lộc, tỉnh Nghệ An thời Nguyễn (1802 - 1884)*”, nhiệm vụ cụ thể của luận án là:

- Trên cơ sở sưu tầm, chọn lọc và đối chiếu các nguồn tài liệu, luận án đi sâu nghiên cứu về kinh tế, xã hội huyện Nghi Lộc thời Nguyễn (1802 - 1884).

- Đánh giá, so sánh nhằm rút ra những nét tiêu biểu trong lĩnh vực kinh tế, xã hội của huyện Nghi Lộc thời Nguyễn so với các vùng, các khu vực lân cận.

- Rút ra những kết luận khoa học mang tính độc lập, khách quan về vấn đề nghiên cứu trên cơ sở các cứ liệu đã trình bày.

2.3. Phạm vi nghiên cứu

- *Phạm vi nội dung*: Luận án đi sâu nghiên cứu về kinh tế, xã hội huyện Nghi Lộc thời Nguyễn (1802 - 1884). Trong một số nội dung cụ thể, luận án cũng so sánh huyện Nghi Lộc với một số địa phương khác ở khu vực Bắc bộ và Bắc Trung bộ, đặc biệt là những huyện lân cận trên địa bàn tỉnh Nghệ An.

Về kinh tế: Luận án đi sâu nghiên cứu về kết cấu kinh tế huyện Nghi Lộc thời Nguyễn trên các phương diện: ruộng đất, nông nghiệp, thủ công nghiệp, thương nghiệp. Theo quan điểm truyền thống của các nhà sử học, ruộng đất và kinh tế nông nghiệp thường gắn liền với nhau. Tuy nhiên, ở phạm vi nghiên cứu của đề tài này, trên cơ sở khai thác triệt để nguồn tài liệu địa bạ, chúng tôi cấu trúc ruộng đất thành một mục riêng, tách rời khỏi kinh tế nông nghiệp và xem đây là một trong những đóng góp quan trọng của luận án.

Về xã hội: Chúng tôi dựa trên quan niệm rộng của các nhà nghiên cứu về phần lịch sử xã hội hiện nay, cụ thể là bao gồm nhiều mặt hoạt động liên quan đến đời sống của con người. Dựa trên mức độ cho phép của nguồn tài liệu, chúng tôi tập trung khắc họa một số vấn đề nổi bật về xã hội của huyện Nghi Lộc thời Nguyễn, cụ thể như: tổ chức hành chính và bộ máy quản lý xã thôn, kết cấu xã hội và đời sống nhân dân, giáo dục, tôn giáo tín ngưỡng, lễ hội.

- *Về thời gian*: Luận án đi sâu nghiên cứu về kinh tế, xã hội huyện Nghi Lộc trong thời kỳ nhà Nguyễn là triều đại phong kiến độc lập, cụ thể là trong khoảng thời gian từ năm 1802 (khi nhà Nguyễn bắt đầu thành lập) cho đến năm 1884 (khi thực dân Pháp xác lập được toàn bộ ách thống trị trên đất nước ta). Nhằm đảm bảo tính lịch sử và tùy thuộc mức độ cho phép của nguồn tư liệu, một số nội dung luận án trình bày kéo dài tới giai đoạn nửa cuối thế kỷ XIX, đầu thế kỷ XX.

- *Về không gian*: Luận án giới hạn phạm vi nghiên cứu trên địa bàn huyện Nghi Lộc thời Nguyễn (1802 - 1884), gồm 4 tổng: Đặng Xá, Kim Nguyên, Ngô Trường, Thượng Xá theo ghi chép cụ thể trong các bộ sử thời Nguyễn (*Đại Nam nhất thống chí*, *Đồng Khánh địa dư chí*) và theo cuốn *Các tổng trấn xã danh bị lãm* (*Tên*

làng xã Việt Nam đầu thế kỷ XIX (từ Nghệ Tĩnh trở ra)). Về cơ bản, phạm vi khảo sát của luận án tập trung vào địa bàn chủ yếu của huyện Chân Lộc, tỉnh Nghệ An thời Nguyễn cũng như phần lớn địa bàn huyện Nghi Lộc hiện nay.

3. Nguồn tài liệu và phương pháp nghiên cứu

3.1. Nguồn tài liệu:

Để thực hiện đề tài này, luận án sử dụng các nguồn tài liệu sau:

* *Thứ nhất:* Luận án sử dụng nguồn tài liệu chính thống do Quốc Sử quán, Nội Các triều Nguyễn biên soạn như: *Đại Nam thực lục, Khâm định Đại Nam hội điển sự lệ (Chính biên và Tục biên), Hoàng Việt luật lệ...* Loại tài liệu này được khai thác, sử dụng triệt để trong quá trình nghiên cứu và trình bày nội dung luận án. Bởi đây là cơ sở khoa học giúp chúng tôi khảo sát về huyện Nghi Lộc thời Nguyễn.

Trong quá trình thu thập tài liệu, chúng tôi nhận thấy các sách địa lý học - lịch sử chép về toàn quốc như: *Đại Nam nhất thống chí, Đồng Khánh địa dư chí...* hay các sách chép về Nghệ An như: *Hoan Châu phong thổ ký* (Trần Danh Lâm), *Nghệ An ký* (Bùi Dương Lịch), *An Tĩnh cổ lục* (H. Le Breton)... đã cung cấp thêm cho chúng tôi những tư liệu về điều kiện tự nhiên, lịch sử hình thành vùng đất và tình hình kinh tế, xã hội huyện Nghi Lộc thời Nguyễn.

* *Thứ hai:* Nguồn tài liệu quan trọng nhất của luận án là các thư tịch: địa bạ, thần tích, thần sắc, gia phả, hương ước, văn bia... Chúng tôi đã khai thác hơn 5.000 trang tài liệu thư tịch tại Trung tâm lưu trữ Quốc gia I, Viện Nghiên cứu Hán Nôm. Trong đó, đáng chú ý hơn cả là 47 tập địa bạ lập vào các thời điểm Gia Long, Minh Mệnh, Tự Đức. Số địa bạ này được phân bố đều ở 4 tổng: Đặng Xá, Kim Nguyên, Ngô Trường, Thượng Xá. Nguồn tài liệu thư tịch trên là cơ sở chủ yếu giúp chúng tôi nghiên cứu tình hình kinh tế, xã hội huyện Nghi Lộc thời Nguyễn.

* *Thứ ba:* Kết quả nghiên cứu trong các công trình chuyên khảo về ruộng đất, kinh tế và xã hội của các tác giả đi trước như: Nguyễn Đức Nghinh, Trương Hữu Quỳnh, Phan Huy Lê, Vũ Huy Phúc, Phan Đại Doãn, Nguyễn Đình Đầu, Nguyễn Quang Ngọc, Vũ Văn Quân, Phan Phương Thảo... là nguồn tài liệu tham khảo quan trọng, giúp chúng tôi đối chiếu, so sánh để rút ra những đánh giá khoa học và những đặc điểm tiêu biểu của huyện Nghi Lộc thời Nguyễn.

Bên cạnh đó, các công trình biên soạn lịch sử địa phương như: Lịch sử các xã, phường của huyện Nghi Lộc, tỉnh Nghệ An; Lý lịch di tích các công trình lịch sử, văn

hóa của huyện Nghi Lộc; Các công trình nghiên cứu về địa phương Nghệ An của Ninh Viết Giao, Chu Trọng Huyền, Phan Xuân Thành...cũng là nguồn tài liệu tham khảo cần thiết, giúp chúng tôi so sánh, đối chiếu với các tài liệu thư tịch để rút ra nét tiêu biểu của vùng đất “xứ Nghệ”, của huyện Nghi Lộc. Qua đó, làm phong phú thêm vốn hiểu biết của chúng tôi về kinh tế, xã hội huyện Nghi Lộc, tỉnh Nghệ An thời Nguyễn.

* Tuy đã cố gắng khai thác triệt để các nguồn tài liệu nhưng chúng tôi vẫn không thể tránh khỏi những khó khăn trong quá trình khôi phục lại toàn bộ diện mạo kinh tế, xã hội của huyện Nghi Lộc thời Nguyễn. Để khắc phục khó khăn đó, trong các cuộc điều tra, khảo sát thực địa tại địa bàn huyện Nghi Lộc, chúng tôi nhận thấy nguồn tài liệu địa phương tương đối phong phú và đa dạng (đặc biệt là tài liệu truyền miệng). Nếu được xử lý theo phương pháp khoa học thì đây cũng là nguồn tài liệu quan trọng, góp phần thiết thực cho quá trình nghiên cứu luận án.

3.2. Phương pháp nghiên cứu

Trong quá trình nghiên cứu và trình bày nội dung, luận án sử dụng hai phương pháp nghiên cứu chính: phương pháp sử học, phương pháp logic. Những nhận xét, đánh giá của luận án đều xuất phát từ tính cụ thể, xác thực của nguồn tài liệu.

Ngoài phương pháp nghiên cứu lịch sử, phương pháp logic, chúng tôi còn sử dụng các phương pháp liên ngành như: xã hội học, khảo cổ học...để nghiên cứu một cách toàn diện về kinh tế, xã hội của huyện Nghi Lộc thời Nguyễn (1802 - 1884).

Mặt khác, trong quá trình thực hiện đề tài, chúng tôi đặc biệt chú ý khai thác nguồn tài liệu chính thống (các bộ sử của triều Nguyễn), nguồn tài liệu thư tịch cổ (địa bạ, thần tích, thần sắc, gia phả, văn bia)... Tuy nhiên, không phải lúc nào nguồn tư liệu gốc cũng có sẵn. Do vậy, để khắc phục sự thiếu hụt đó, chúng tôi sử dụng thêm phương pháp phỏng vấn điều tra, hỏi cố, lấy kết quả từ quá trình khảo sát, điều tra thực địa nhằm bổ sung thêm tư liệu, khôi phục một cách chân thực diện mạo kinh tế, xã hội huyện Nghi Lộc, tỉnh Nghệ An thời Nguyễn.

Vì địa bàn và không gian nghiên cứu rộng nên trong quá trình thực hiện luận án, chúng tôi còn sử dụng phương pháp chọn mẫu trong nghiên cứu thực địa và phân tích địa bạ. Đồng thời, chúng tôi sử dụng phương pháp định lượng để phân tích, xử lý địa bạ kết hợp so sánh, đối chiếu các nguồn tài liệu nhằm rút ra đặc điểm nổi bật của kinh tế, xã hội huyện Nghi Lộc thời Nguyễn.

4. Đóng góp của Luận án

- Về mặt khoa học, luận án khôi phục lại một cách cụ thể, toàn diện và có hệ thống về tình hình kinh tế, xã hội huyện Nghi Lộc thời Nguyễn, qua đó góp phần nghiên cứu và làm sáng tỏ những vấn đề lịch sử, xã hội của khu vực Nghệ Tĩnh nói riêng cũng như cả nước giai đoạn này. Đồng thời, luận án đi sâu làm rõ nét tiêu biểu về kinh tế, xã hội của huyện Nghi Lộc so với các vùng, các khu vực lân cận.

- Về mặt thực tiễn, luận án góp phần bổ sung nguồn tài liệu vào khoảng trống trong nghiên cứu lịch sử địa phương huyện Nghi Lộc, tỉnh Nghệ An. Kết quả nghiên cứu của luận án cũng là cơ sở để tiến hành khảo sát, nghiên cứu và biên soạn lịch sử địa phương; các bài giảng lịch sử địa phương cho học sinh, sinh viên các trường Đại học, Cao đẳng và Phổ thông trên địa bàn tỉnh Nghệ An theo Chương trình giáo dục lịch sử của Bộ Giáo dục và Đào tạo ban hành.

Đồng thời, luận án còn góp thêm những luận chứng, luận cứ cụ thể cho việc hoạch định và thực hiện các chính sách phát triển kinh tế, xã hội của huyện Nghi Lộc hiện nay, đặc biệt là trong việc khai thác những lợi thế về điều kiện tự nhiên, nguồn nhân lực, tài nguyên đất và biển.

5. Bố cục luận án: Luận án gồm 169 trang. Trong đó, phần mở đầu 6 trang, kết luận 4 trang, tài liệu tham khảo 19 trang. Nội dung luận án gồm 151 trang, được chia làm 4 chương:

Chương 1: *Tổng quan tình hình nghiên cứu vấn đề* (12 trang)

Chương 2: *Vài nét về địa bàn huyện Nghi Lộc* (19 trang).

Chương 3: *Kết cấu kinh tế huyện Nghi Lộc thời Nguyễn* (53 trang)

Chương 4: *Xã hội huyện Nghi Lộc thời Nguyễn* (57 trang)

Ngoài ra, trong luận án còn có các bảng thống kê, sơ đồ và phần phụ lục gồm các bản đồ, bảng biểu, ảnh, bản chụp tư liệu.

CHƯƠNG 1.

TỔNG QUAN TÌNH HÌNH NGHIÊN CỨU VẤN ĐỀ

1.1. Các công trình nghiên cứu về nông thôn làng xã Việt Nam

* *Dưới thời thuộc Pháp*: Các chuyên khảo nghiên cứu về kinh tế, xã hội nông thôn, làng xã Việt Nam của các học giả nước ngoài bắt đầu xuất hiện. Những tác phẩm tiêu biểu nhất của thời kỳ này là: Cuốn *La Commune Annamite au Tonkin (Làng xã An Nam ở Bắc kỳ, 1894)* của P.Ory đã đề cập đến một số vấn đề về kinh tế nông nghiệp, phong tục tập quán trong các làng xã ở Bắc kỳ; Cuốn *L'Annam (1906)* do Hội đồng tư vấn hỗn hợp và thương mại canh nông Trung kỳ biên soạn nhằm giới thiệu các loại cây trồng, vật nuôi trong khu vực. Cuốn *L'Economie Agricole de l'Indochine (Kinh tế nông nghiệp Đông Dương, Hà Nội, 1932)* của Y.Henry có đề cập đến tình hình sở hữu ruộng đất và các phương thức sử dụng ruộng đất ở một số vùng Bắc Trung kỳ. Cuốn *Le problème économique Indochinois (Vấn đề kinh tế Đông Dương, Paris, 1934)* của P.Bernard đã nghiên cứu một số vấn đề liên quan đến kinh tế Đông Dương, trong đó có Bắc Trung kỳ Việt Nam. Đặc biệt, P.Gourou trong cuốn *Les paysans du Delta Tonkinois (Người nông dân châu thổ Bắc kỳ, Paris, 1936)* đã nghiên cứu về địa lý nhân văn ở vùng đồng bằng châu thổ sông Hồng, qua đó phác họa đời sống của người nông dân và kinh tế hộ nông dân ở Bắc kỳ. Bên cạnh đó, trong cuốn *L'Utilisation du sol en Indochine Française (Sử dụng ruộng đất Đông Dương thuộc Pháp, Paris, 1940)*, P.Gourou đã thống kê tình hình sở hữu ruộng đất, các ứng dụng sản xuất kinh doanh lúa ở một số vùng Bắc Trung kỳ (trong đó có Nghệ An). Các công trình kể trên chủ yếu đi sâu phân tích tình hình sở hữu ruộng đất, canh tác nông nghiệp, đời sống nông dân và sử dụng nhân công ở Đông Dương, trong đó có đề cập đến các tỉnh Bắc Trung kỳ.

Bên cạnh các nhà nghiên cứu người Pháp đã xuất hiện một số tác giả người Việt. Các công trình nghiên cứu về làng Việt thời kỳ này khá phong phú, đề cập đến một số vấn đề về địa lý, kinh tế, văn hóa truyền thống của nông thôn, làng xã Việt Nam. Tiêu biểu có: *Việt Nam phong tục* của Phan Kế Bính, *Sở hữu làng xã ở Bắc kỳ* của Vũ Văn Hiến, *Nghiên cứu về làng xã An Nam* của Nguyễn Văn Huyền... Các tác phẩm trên đã chú ý nghiên cứu về ruộng đất, kinh tế nông nghiệp và phong tục tập quán của làng Việt.

Ngoài các công trình kể trên, các tập san như: *Bulletin L'e'vail conomique de l'Indochine (Sự thức tỉnh kinh tế Đông Dương)* đã đăng tải một số bài viết, công trình thực nghiệm của các nhà nghiên cứu, quản lý kinh tế về tình hình nông nghiệp ở Bắc Trung kỳ. Trong đó đáng chú ý là các bài viết của H. Le Breton - Hiệu trưởng Trường Quốc học Vinh, E.M.Castagnol - Giám đốc Hạt canh nông Trung kỳ, M.H.Ginberf và H.Cucherousset - Thanh tra nông nghiệp Trung kỳ...; *Annuaire statistique de L'Indochine (Niên giám thống kê Đông Dương)*; *Annuaire e'conomique de L'Indochine (Niên giám kinh tế Đông Dương)* đã thống kê tình hình nông nghiệp Đông Dương, trong đó có các tỉnh Bắc Trung kỳ.

* *Sau Cách mạng tháng Tám (1945)*: Giới sử học bắt đầu chú ý nghiên cứu về kinh tế, xã hội nông thôn, làng xã Việt Nam. Mở đầu là cuốn *Kinh tế làng xã Việt Nam (1951)* của Vũ Quốc Thúc. Đây là luận án Tiến sĩ Luật học nghiên cứu một cách tổng thể về kinh tế làng xã Việt Nam. Công trình khoa học này được tiến hành một cách công phu và có nhiều giá trị tham khảo về mặt tư liệu.

Tuy nhiên, vấn đề kinh tế, xã hội của nông thôn, làng xã Việt Nam chỉ thực sự được giới sử học đặc biệt quan tâm nghiên cứu kể từ sau cải cách ruộng đất (1955 - 1956). Nhiều chuyên khảo có giá trị đã ra mắt bạn đọc, trong đó đáng chú ý hơn cả là: *Xã thôn Việt Nam (1959)* của Nguyễn Hồng Phong; *Chế độ ruộng đất và kinh tế nông nghiệp thời Lê Sơ (1959)* của Phan Huy Lê; *Tín ngưỡng Việt Nam (1967)* của Toan Ánh... Các chuyên khảo trên đã chú ý nghiên cứu về chế độ ruộng đất, kinh tế nông nghiệp, phong tục tập quán và tín ngưỡng của làng xã Việt Nam cổ truyền.

* *Sau năm 1975*: Nghiên cứu về kinh tế, xã hội nông thôn, làng xã tiếp tục được đẩy mạnh. Mở đầu là hai tập sách chuyên đề *Nông thôn Việt Nam trong lịch sử (1977, 1978)* do Viện Sử học tổ chức biên soạn. Đây được xem là một bước tiến trong nghiên cứu bởi các tác giả đã đưa ra những quan điểm mới về kinh tế, xã hội Việt Nam truyền thống.

Bên cạnh đó, nhiều công trình nghiên cứu chuyên sâu về kinh tế, xã hội nông thôn, làng xã Việt Nam đã ra đời. Các tác phẩm: *Tìm hiểu chế độ ruộng đất Việt Nam nửa đầu thế kỷ XIX (1979)* của Vũ Huy Phúc; *Chế độ ruộng đất Việt Nam (2 tập)* của Trương Hữu Quỳnh (1982, 1983); *Cơ cấu tổ chức làng Việt cổ truyền (1984)* của Trần Từ; *Lệ làng phép nước (1985)* của Bùi Xuân Đính... Các công trình đã đi sâu nghiên cứu về các lĩnh vực: kinh tế nông nghiệp, chế độ ruộng đất làng xã, tổ chức xã

thôn và sự vận hành của nó. Trong đó đáng chú ý hơn cả là tác phẩm: *Tìm hiểu chế độ ruộng đất Việt Nam nửa đầu thế kỷ XIX* của Vũ Huy Phúc đã nghiên cứu một cách toàn diện về tình hình ruộng đất Việt Nam nửa đầu thế kỷ XIX trên các phương diện: sở hữu công tư, chính sách ruộng đất của nhà nước và chế độ tô thuế thời Nguyễn... Trên cơ sở đó, tác giả đã đưa ra những đánh giá toàn diện về chế độ ruộng đất nửa đầu thế kỷ XIX và quan hệ của nó với đấu tranh giai cấp của nông dân.

* *Từ sau thời kỳ đổi mới (1986)*: Nghiên cứu về kinh tế, xã hội nông thôn, làng xã tiến thêm một bước và đạt được nhiều thành tựu quan trọng. Hàng chục cuốn sách chuyên khảo về kinh tế, xã hội làng xã; về kinh nghiệm tổ chức, quản lý xã thôn đã xuất hiện, cụ thể như: *Làng Việt Nam, một số vấn đề kinh tế, văn hóa, xã hội* (1992) của Phan Đại Doãn; *Kinh nghiệm tổ chức quản lý nông thôn Việt Nam trong lịch sử* (1993) của Phan Đại Doãn, Nguyễn Quang Ngọc; *Một làng Việt cổ truyền ở đồng bằng Bắc bộ* (1996) của Nguyễn Hải Kế; *Một số vấn đề về làng xã Việt Nam* (2009) của Nguyễn Quang Ngọc; *Tìm lại làng Việt xưa* (2006) và *Hương ước cổ làng xã đồng bằng Bắc bộ* (2010) của Vũ Duy Mên...

Bên cạnh đó, đây cũng là thời kỳ nhiều hội thảo khoa học, nhiều chương trình hợp tác nghiên cứu có quy mô về nông thôn, làng xã Việt Nam được tiến hành: *Hội thảo Quốc tế Việt Nam học (4 lần)*, *Chương trình hợp tác Việt - Pháp*, *Chương trình hợp tác Việt - Nhật*... Nhiều ấn phẩm đã ra đời, đáng chú ý hơn cả là cuốn *Làng ở vùng châu thổ sông Hồng: vấn đề còn bỏ ngỏ* (2002) do P. Papin và O. Tessier (Cb) đã tập trung nghiên cứu, phân tích về cơ cấu ruộng đất, các ngành kinh tế nông - công - thương nghiệp và các lĩnh vực xã hội như: dòng họ, tôn giáo, cơ cấu xã hội một cách công phu, tỉ mỉ qua các trường hợp cụ thể ở đồng bằng Bắc bộ. Chính những nghiên cứu với cách tiếp cận mới của các tác giả trong các hội thảo khoa học, chương trình hợp tác đã gợi mở nhiều vấn đề trong nghiên cứu về kinh tế, xã hội nông thôn, làng xã Việt Nam sau này.

Cùng với những công trình kể trên, từ đầu thập niên 70 (thế kỷ XX) đến nay, trên Tạp chí Nghiên cứu Lịch sử xuất hiện nhiều bài viết liên quan đến vấn đề kinh tế, xã hội nông thôn, làng xã Việt Nam: *Về tính chất sở hữu ruộng đất công làng xã* (số 4/1981) của Phan Đại Doãn; *Thêm một số ý kiến về chế độ ruộng đất ở Tiền Hải nửa đầu thế kỷ XIX* (số 5/1986) của Bùi Quý Lộ; *Diễn biến sở hữu ruộng đất ở một số làng buôn tiêu biểu thuộc vùng đồng bằng Bắc bộ (đầu thế kỷ XIX - đầu thế kỷ XX)*

(số 273/1994) của Vũ Văn Quân, Nguyễn Quang Ngọc; *Vài nhận xét về đội ngũ chức sắc làng xã ở Bình Định nửa đầu thế kỷ XIX qua tư liệu địa bạ* (số 322/2002) của Phan Phương Thảo... Hay trên Tạp chí khoa học của Trường Đại học Tổng hợp cũng xuất hiện một số bài viết liên quan: *Sự phát triển của các hình thức sở hữu ruộng đất trong lịch sử chế độ phong kiến Việt Nam* (số 3/1988) của Vũ Minh Giang; *Thử tìm hiểu đất nước Việt Nam qua 10.044 tập địa bạ* (số 4/1988) của Nguyễn Đình Đầu; *Vài nét về chế độ tô thuế thời Nguyễn (nửa đầu thế kỷ XIX)* (số 4/1988) của Vũ Văn Quân...

Mặt khác, trong những năm vừa qua còn có một số luận án Tiến sĩ, đề tài khoa học nghiên cứu chuyên sâu về lịch sử dân tộc, ruộng đất và kinh tế nông nghiệp giai đoạn nửa đầu thế kỷ XIX, ít nhiều liên quan hoặc trở thành tài liệu tham khảo có ích đối với việc nghiên cứu đề tài này. Tiêu biểu như: *Chế độ ruộng đất - kinh tế nông nghiệp Việt Nam nửa đầu thế kỷ XIX* của Vũ Văn Quân (ĐH Tổng hợp Hà Nội, 1991), *Cải cách hành chính dưới triều Minh Mệnh* của Nguyễn Minh Tường (Viện Sử học Hà Nội, 1996)... Hay dưới góc độ nghiên cứu chuyên sâu về kinh tế, xã hội, văn hóa thời Nguyễn ở một địa phương cụ thể có một số luận án, đề tài khoa học như: *Làng xã Thanh Trì (ngoại thành Hà Nội) đầu thế kỷ XIX qua tư liệu địa bạ* của Vũ Văn Quân, Đề tài khoa học cấp ĐH Quốc gia, Mã số QX 97.04, Hà Nội; *Chính sách quân điền năm 1839 ở Bình Định qua tư liệu địa bạ* của Phan Phương Thảo (ĐH Khoa học Xã hội và Nhân văn, ĐH Quốc gia, Hà Nội, 2003); *Tình hình ruộng đất và kinh tế nông nghiệp huyện Đông Sơn (Thanh Hóa) nửa đầu thế kỷ XIX* của Trịnh Thị Thủy (ĐH Sư phạm Hà Nội, 2002); *Kinh tế, văn hóa huyện La Sơn (tỉnh Hà Tĩnh) nửa đầu thế kỷ XIX* của Lê Hiến Chương (ĐH Sư phạm Hà Nội, 2012)...

Nhìn chung, những công trình trên đã nghiên cứu một cách toàn diện về nông thôn, làng xã Việt Nam trên nhiều lĩnh vực như: ruộng đất và kinh tế nông nghiệp, thủ công nghiệp, thương nghiệp; thiết chế xóm làng và tổ chức quản lý xã thôn, vấn đề đẳng cấp, giai cấp... Đây là nguồn tài liệu tham khảo, cung cấp lý luận khoa học và những kiến thức chuyên ngành giúp chúng tôi có cái nhìn khách quan, khoa học trong nhận thức, đánh giá và nghiên cứu về kinh tế, xã hội huyện Nghi Lộc, tỉnh Nghệ An thời Nguyễn.